

bosansko-hercegovačko ili makedonsko, jer će od rešenja prvog zavisići "opstanak naše rase, naše nacije, srpske krvi, a od rešenja drugog, mačedonskog pitanja, zavisiće, da li će Srbina otadžbina kao država u budućnosti biti velika, moćna, potpuno nezavisna i slavna" (Jelenić, 1908).

Vreme Balkanskih i Prvog svetskog rata pokazalo se najplodnijim za "organsko" definisanje nacije. Tako je Jaša Tomić pominjući srpske velikane (Miletića, Dositeja...) navodio da njih nije "rodila mati njihova" već srpski narod, jer se "u izvesnim prilikama zgusne i skupi snaga jednoga naroda u pojedinim ljudima, koji grmnu kao munja prostorom i nadaleko zasvetle. Takve velike ljude i junake nazivaju često: ocevima naroda" što je po njemu pogrešno, jer to su veliki sinovi naroda "u kojima se pojavi u velikoj meri duh njihovog naroda" (Jaša Tomić, 1913). Bilo je i autora koji su podrazumevali da se nacionalni "karakter" prenosi putem krvi, tj. da se "osobine predaka" prenose na potomke sa pozivanjem na zakone nasleđa, uz izreke: "Što maca omaci, to miše lovi", "Kakav otac, takav sin"... (Stepanović, 1913), ili onih koji su prepoznavali konture srpskog nacionalizma u dubokoj prošlosti, tvrdeći da je "zajednička prošlost, zajedničke tradicije i svete uspomene na nju, zajednička kultura i zajednički narodni običaji, maglovita nada na bolju budućnost, na oslobođenje i bolje dane – sve je to stvorilo srpsku nacionalnu dušu, koja je zahvatala i zagrevala ceo srpski narod" (Stanojević, 1915). Slične su i teze da se nacionalna ideja javljala "u osećanjima i u srcu srpskog naroda uvek u istoj boji, stalno i nepromenljivo" (Đorđević, 1919), ili da su npr. srpski gradovi "nacionalno najčistiji gradovi na belom svetu" da imaju "čisti nacionalni duh", da su "kao suza čisto srpski" (Lapčević, 1920–ih).

Organicističko shvatanje nacije često je uporište tražilo u "važnim događajima" u kojima se ispoljavao nacionalni "karakter", kao kod Dragiše Vasića, kod kojeg je narodna "duša" taj organizam. Suprotstavljajući "velike prilike" kao što su ratovi svakodnevnom životu, kada je govorio o "duši" naroda, on je mislio na napregnuta emocionalna stanja kakve proizvode ratovi, a ne na sposobnosti koje se ispoljavaju u svakodnevnom životu. Jednu patologiju Vasić je izvlačio kao "dušu", jedino u njoj prepoznajući suštinu "nacionalnog bića", pa je zaista teško ovakvu "karakterologiju" ne dovesti u vezu sa neposrednim političkim i državnim zahtevima. Tvrdio je da su balkanski narodi u Balkanskim ratovima otkrili svoje "karaktere", a da za ratno oduševljenje Srba nije bio toliko odgovoran "nacionalni bol braće, zbog bratskih patnji" koliko "predački duh" jer je nasleđe "rezime predačkog iskustva" (Vasić, 1919).

Bilo je i autora koji su verovali da je prvo pitanje za poznavanje etničkog sklopa kod nekog naroda "pitanje o njegovu rasnom sastavu" (Erdeljanović, 1924) iz čega je sledilo da "ni po čemu se drugom ne može tako lako poznati, da li je neka ljudska grupa deo ovog ili onog naroda, nego po tome, sa kojim od njih pored zajednice u jeziku ima i zajednicu u običajima, u istorijskim predanjima i u narodnoj poeziji" uz zaključak da su to "tako jasno istaknuti izrazi narodne duše, da se etničke grupe mogu po njima oštro razlikovati jedna od druge" (Erdeljanović, 1925).

Verovanje u postojanje "narodne duše" proizvelo je i zahtev za egzaktnim pokazateljima koji bi je potvrdili. Dvadesetih godina je Jovan Erdeljanović, kako navodi, po nalogu Srpske kraljevske akademije, a na osnovu Uputstva Jovana Cvijića, priredio svoja Uputstva za ispitivanje naselja i porekla stanovništva, koja su pored opisa sela, kuća, predanja...i tako dalje. sadržavala i stavku "psihičke osobine". Cilj je bio da se pokaže "koje su osnovne osobine narodne duše ili kakav je narodni karakter", a kao glavne odrednice koje treba "računati u osnovne osobine narodne duše ili u narodni karakter" navedene su "duševno raspoloženje", "umna darovitost", "vrednoća, urednost", "nacionalna svest". Preporučeno je ispitivačima da utvrde karakteristične "psihičke tipove" i njihov udeo u narodu (Erdeljanović, 1928).

Pred Drugi svetski rat, u novom vremenu krize, obnovljeno je još jednom traženje specifičnog "nacionalnog duha". Definisan je "beogradski čovek" koji nije samo Beograđanin već i "čovek beogradske životne orijentacije i iz unutrašnjosti zemlje", između kojih postoji "nemehanička veza" a "razmimoilaženja između raznih shvatanja, staleških, klasnih, mentalnih, tehničkih, raznih tipova postoje u ljudima beogradske orijentacije isključivo, neopozivo i neodstupno samo u okviru tih rezultata, nikako van njih" (Velmar Janković, 1938). Ovakvi stavovi pojačavani su tezama da "narod kao celina ima svoje karakteristične odlike, ima svoj karakter, svoje duševno obličje. On ima svoje osnovne težnje, darove, potrebe, načine reagovanja na životne zadatke" a njegovo ponašanje prema prijateljskim i neprijateljskim narodima "nosi svoj specifičan karakter, koji je uvek isti" (Vučić, 1940).

Najdalje su u organicističkim tezama otišli autori koji su verovali u mogućnost ostvarenja "čiste" nacije, zahtevajući uspostavljanje etničke veze kao prvi uslov "duhovne nivelacije i kulturnog prožimanja", a koji su za ostvarenje tog cilja verovali da "treba razbiti, ukloniti ili u najmanju ruku veoma razrediti gustinu inorasnih elemenata" na svim mestima gde se ta veza ostvaruje. Zahtevano je, npr. na Kosovu, naseljavanje Srba iz raznih oblasti kako bi se dobio "najsrećniji etnički amalgam, a on je rezultat mešanja starosedelaca sa Crnogorcima, Pećanima, Hercegovcima i Bosnacima" jer su oni "element nekada rasno najčistijih, naših krajeva", tj. "naši prvoborci za etničko osvajanje našeg istorijskog Juga" (Mitrinović, 1939).

Posleratno pisanje o naciji u ovom smislu razvijalo se u nacionalističkom delu emigracije da bi, pojavljujući se i u zemlji 80-ih godina u potpuno istom vidu, označilo kontinuitet nepromenjenog načina mišljenja. U emigraciji se tvrdilo da veliku ulogu u obrazovanju nacije igraju geografski, ekonomski, etnički momenti, "srodnost krvi, rase, porekla", ali da je sve to u poređenju sa duhovnim vezama sporedno, jer je nacija "tek onda kad postoje zajednička merila o dobru i zlu, o lepom i ružnom, o uzvišenom i niskom, o onome za šta vredi živeti i život položiti i onome za šta ne vredi ni prstom maknuti", "u osećanju vezanosti na život i smrt sa svima onima sa kojima nas takve veze vezuju" (Drašković, 1947).

Vera ili jezik?